

УДК 378:37.015.3:005.32

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.346026>

Марина Андрєєва, викладач кафедри української та іноземних мов
Вінницького національного аграрного університету

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5703-295X>

Наталія Погранична, викладач кафедри української та іноземних мов
Вінницького національного аграрного університету

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7027-4441>

МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ

Сучасна система української освіти зазнала істотних змін: інтеграція у світовий освітній простір, впровадження концепції безперервної освіти, зміна провідної освітньої парадигми, зміни у структурі та зміст освіти, розвиток нової методології освіти тощо.

Ці процеси як форми прояву нових соціально-економічних умов висувають нові вимоги до рівня освіченості та розвитку особистості майбутніх фахівців, за рахунок яких формується інтелектуальний потенціал країни. У зв'язку з цим слід приділити увагу проблемі мотивації навчальної діяльності студента. В умовах сьогодення в системі української освіти мотивація студентів до навчання набуває особливої важливості.

Актуальність обраної теми визначається необхідністю підвищення якості освітнього процесу, постійною модернізацією навчального змісту, а також завданням формування у студентів мотивації до самостійного здобуття знань і активної життєвої позиції. Рівень ефективності освітнього процесу тісно пов'язаний із мотивацією та прагненням студентів оволодіти майбутньою професією. Ключовим чинником, що формує навчальну мотивацію, є здобуття знань, умінь і навичок, які стануть основою їхньої професійної реалізації. Активізацію мотивації студентів забезпечують спосіб подання навчального матеріалу, його змістовне наповнення, педагогічні підходи, а також впровадження проблемно-мотиваційних завдань на кожному етапі занять і застосування інтерактивних освітніх технологій.

Мотивація є визначальним чинником ефективності навчального процесу, адже саме узгодженість освітньої діяльності студентів із їхніми особистими прагненнями та внутрішніми переконаннями забезпечує глибше засвоєння знань. Це, своєю чергою, сприяє високому рівню професійної підготовки випускників закладу вищої освіти.

Ключові слова: мотивація; навчальна діяльність; студенти ЗВО; професійний розвиток; зацікавленість предметом.

Літ. 9.

Maryna Andriieva, Lecturer of the Ukrainian and
Foreign Languages Department, Vinnytsia National Agrarian University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5703-295X>

Natalia Pohranychna, Lecturer of the Ukrainian and
Foreign Languages Department, Vinnytsia National Agrarian University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7027-4441>

STUDENT MOTIVATION AS A NECESSARY CONDITION FOR IMPROVING THE QUALITY OF TRAINING

The modern Ukrainian education system has undergone significant changes: integration into the global educational space, introduction of the concept of lifelong education, change in the leading educational paradigm, changes in the structure and content of education, development of a new educational methodology, etc.

These processes, as forms of manifestation of new socio-economic conditions, put forward new requirements for the level of education and personal development of future specialists, due to which the intellectual potential of the country is formed. In this regard, attention should be paid to the problem of motivating students' educational activities. In today's conditions, the Ukrainian education system is characterized by students' motivation for learning, which is of particular importance.

The relevance of the chosen topic is determined by the need to improve the quality of the educational process, constant modernization of educational content, as well as the task of forming students' motivation for independent acquisition of knowledge and an active life position. The level of effectiveness of the educational process is closely related to the motivation and desire of students to master their future profession. The key factor shaping educational motivation is the acquisition of knowledge, skills, and abilities that will become the basis for their professional realization.

The activation of students' motivation is ensured by the method of presenting educational material, its content, pedagogical approaches, as well as the introduction of problem-motivational tasks at each stage of classes and the use of interactive educational technologies.

Motivation is a determining factor in the effectiveness of the educational process, because it is the consistency of students' educational activities with their personal aspirations and internal beliefs that ensures deeper assimilation of knowledge. This, in turn, contributes to a high level of professional training of graduates of higher education institutions.

Keywords: motivation; educational activity; students of higher education institutions; professional development; interest in the subject.

Постановка проблеми. Проведені спостереження дозволили виявити психолого-педагогічні чинники навчальної мотивації студентів та позначити рекомендації для викладачів, які мають на меті підвищення навчальної мотивації студентів, такі як використання сучасних форм, технологій, активних методів. В сучасних умовах однією з найважливіших завдань педагогіки є створення умов, за яких студенти за короткі терміни могли б оволодіти максимальну кількість знань і вміти їх творчо застосовувати у вирішенні практичних проблем. Сьогодні система освіти має прищеплювати молодим людям, які стоять на порозі нових реалій, прагнення до знань, безперервної самоосвіти, освоєння професійних навичок, сприяти формуванню прагнень, пов'язаних із бажанням досягнення життєвого успіху та відповідного соціального стану.

Інтерес до навчання – найважливіший чинник, стимулюючий активізацію навчального процесу, який впливає на підвищення когнітивних здібностей студентів. У зв'язку з цим, створення умов мотивації студентів до пізнавальної та навчальної діяльності – одне з найважливіших проблем сучасної педагогіки закладів вищої освіти.

У навчальному процесі як студенти, так і викладачі нерідко допускають певні помилки. Зокрема, під час мотивації студентів викладачі часто намагаються передати значний обсяг теоретичних знань, не пояснюючи їх практичну значущість. Проте важливо показати, як ці знання можуть бути застосовані в реальному житті та професійній діяльності, адже відсутність такого обґрунтування може призвести до втрати інтересу до предмета.

Мотивація включає цілий спектр особистісних якостей, такі як успішність навчання, загальна соціалізація молодих людей, формування їх світоглядних позицій, морально-ціннісних орієнтирів, реалізованих як у професії, так і у саморозвитку.

Сьогодні під мотивацією розуміють “внутрішнє спонукання до дії, що зумовлює суб'єктивно-особистісну зацікавленість індивіда у його здійсненні”. В основі мотивації лежать мотиви – тобто прагнення, певні інтереси, бажання, цілі, потреби, ідеали, в яких молоді люди здійснюють свій вибір у сфері своєї поведінки, прийняття рішення, оцінки своєї діяльності. Говорячи про навчальну мотивацію, треба мати на увазі конкретні спонукання до пізнавальної діяльності, засвоєння нових професійних наукових знань та застосування їх на практиці.

У педагогічному контексті навчальна діяльність трактується не як епізодичне оволодіння окремими навичками, а як послідовний і структурований процес засвоєння знань, умінь і компетенцій, що характеризується певним рівнем успішності.

Студентський період – дуже важливий період становлення та формування особистості, у якому

відбувається інтенсивний інтелектуальний розвиток, формуються навички та вміння майбутньої професії, складаються ціннісні орієнтації та установки на подальше життя. Студенти – це молоді люди, повні оптимізму, які прагнуть якнайшвидше виявити свої здібності та таланти. Завдання, мета закладів вищої освіти – сформувати мотивацію до навчання, створити такі умови, в яких студент навчатиметься з поллюванням, де він отримуватиме задоволення від самого процесу навчання, буде активним та ініціативним.

Що ж лежить в основі мотивації? Що змушує молоду людину вивчати щось, оволодіти нові дисципліни, теми, витрачаючи при цьому велику кількість особистого часу?

Мотивація – це сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, які зумовлюють активність індивіда. До таких чинників належать потреби, стимули, життєві ситуації та усвідомлені мотиви, що впливають на поведінку людини та спрямовують її діяльність. Мотиваційна складова будь-якої діяльності виконує кілька важливих функцій: вона стимулює активність людини (спонукаюча функція), задає напрям і формує цілі діяльності (спрямовуюча), а також регулює поведінку, ґрунтуючись на ціннісних орієнтирах та мотивах (регулююча функція).

Аналіз основних досліджень. Для дослідження проблеми мотивації навчальної діяльності було застосовано метод теоретичного аналізу та систематизації наукових джерел, що стосуються цього питання. Значний внесок у вивчення мотивації особистості зробили такі дослідники, як Д. Макклелланд, Д. Аткинсон, Г. Хекхаузен, Г. Келлі, Ю. Роттер, К. Роджерс, Р. Мей, А. Леонтьєв.

У психологічній та педагогічній літературі мотиваційний аспект навчання розглядається вже протягом тривалого часу. Цій темі приділяли увагу С. Рубінштейн, Л. Божович, О. Ковальов, Г. Костюк, В. Мерлін, В. Сухомлинський, М. Алексєєва, І. Синиця та інші науковці [4].

Мотивація навчальної діяльності студентів є об'єктом досліджень у галузях педагогіки та психології, які здебільшого розвиваються у двох ключових напрямках. А. Маркова окреслює дві дослідницькі стратегії: перша – аналіз впливу мотивації на характер та динаміку діяльності студента, залежно від актуалізованих мотивів; друга – вивчення того, як сама діяльність сприяє формуванню мотиваційної сфери особистості.

Теоретичний аналіз наукових джерел дозволяє дійти висновку, що мотивація у навчанні виступає як вихідна умова освітнього процесу, а також як результат цілеспрямованої навчальної активності, яка формується в його межах.

Серед зарубіжних концепцій мотивації значного поширення набули теорії А. Маслоу, Д. МакКлелланда, Ф. Герцберга та інших дослідників. А. Мас-

лоу розглядав потреби людини як впорядковану ієрархію: на першому рівні – фізіологічні потреби, далі – потреба у безпеці, після цього – соціальні потреби (спілкування, дружба, любов), прагнення до самоповаги, а на найвищому рівні – потреба у самореалізації.

Поняття “мотивація” бере своє походження від латинського слова **movere** – “рухати”. А. Шопенгауер на початку XIX ст. написав статтю “Чотири принципи достатньої причини”, де ввів це поняття в науковий обіг.

За С. Л. Рубінштейном, мотивація виступає як суб’єктивна детермінація людської поведінки, опосередкована відображенням навколишнього світу. Саме завдяки мотивації людина інтегрується в реальність, осмислює та конструює свою діяльність відповідно до її умов [1].

Мета дослідження: вивчити мотивацію особистості студента, виявити психолого-педагогічні чинники активізації мотиваційних установок студентів до навчальної діяльності та простежити динаміку зміни мотивацій студентів у процесі їхнього навчання. Для реалізації поставленої мети були використані методи: аналіз, синтез психологічної та педагогічної літератури щодо проблеми дослідження, спостереження, актуалізація, систематизація та узагальнення інформації, а також метод включеного спостереження.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю покращення якості освіти в умовах сучасних суспільних змін, оновлення навчального контенту та формування у студентів мотивації до самостійного здобуття знань і активної життєвої позиції.

Виклад основного матеріалу. Мотивація включає цілий спектр особистісних якостей, такі як успішність навчання, загальна соціалізація молодих людей, формування їх світоглядних позицій, морально-ціннісних орієнтирів, реалізованих як у професії, так і у саморозвитку.

Сьогодні під мотивацією розуміють “внутрішнє спонукання до дії, що зумовлює суб’єктивно-особистісну зацікавленість індивіда у його здійсненні”. В основі мотивації лежать мотиви – тобто прагнення, певні інтереси, бажання, цілі, потреби, ідеали, в яких молоді люди здійснюють свій вибір у сфері своєї поведінки, прийняття рішення, оцінки своєї діяльності. Говорячи про навчальну мотивацію, треба мати на увазі конкретні спонукання до пізнавальної діяльності, засвоєння нових професійних наукових знань та застосування їх на практиці.

У педагогічному контексті навчальна діяльність трактується не як епізодичне оволодіння окремими навичками, а як послідовний і структурований процес засвоєння знань, умінь і компетенцій, що характеризується певним рівнем успішності.

Вибір майбутньої професії є одним із найважливіших рішень у житті людини, проте далеко не

всі випускники шкіл мають чітке уявлення про власні освітні пріоритети. Часто абітурієнти обирають заклад вищої освіти не з огляду на глибоке професійне зацікавлення, а під впливом оточення – друзів, родичів або згідно з принципом доступності за результатами ЗНО. У рідкісних випадках таке рішення виявляється вдалим і відповідає справжнім уподобанням студента.

Натомість у більшості ситуацій, завершивши навчання, молоді фахівці не відчувають практичної цінності здобутого диплому – працюють поза спеціальністю або, навіть залишаючись у галузі, не знаходять професійного задоволення. Це свідчить про необхідність більш усвідомленого підходу до вибору спеціальності та професійної самореалізації.

Профорієнтаційна підготовка має розпочинатися вже на рівні загальноосвітньої школи. Наприклад, зацікавленість учня в математиці може стати основою для подальшого успіху в інженерній, IT-галузі чи фінансово-економічній сфері, за умови правильного вибору професійної траєкторії.

Проте в багатьох школах питання професійного самовизначення не набуває належної уваги, і здобувачам освіти часто доводиться самостійно приймати рішення щодо спеціальності без достатньої підтримки або поінформованості.

Для визначення професійної спрямованості було використано три дієві рекомендації. По-перше, варто звернути увагу на ті види діяльності, думка про які не викликає внутрішнього спротиву чи негативних емоцій. По-друге, слід проаналізувати завдання, що виконуються найлегше, а також ті навчальні дисципліни, які засвоюються інтуїтивно, “на льоту”. По-третє, доцільно оцінити, в якій сфері вам вдається проявити креативність – саме така діяльність найчастіше відкриває шлях до професійної реалізації та задоволення.

Студентський період – дуже важливий період становлення та формування особистості, у якому відбувається інтенсивний інтелектуальний розвиток, формуються навички та вміння майбутньої професії, складаються ціннісні орієнтації та установки на подальше життя. Студенти – це молоді люди, повні оптимізму, які прагнуть якнайшвидше виявити свої здібності та таланти. Завдання, мета закладів вищої освіти – сформувати мотивацію до навчання, створити такі умови, в яких студент навчатиметься з полонанням, де він отримуватиме задоволення від самого процесу навчання, буде активним та ініціативним. Внутрішня мотивація студентів до навчання є ключовим чинником успішної реалізації освітнього процесу, адже байдужість або негативне ставлення до навчання часто призводить до низьких результатів чи навіть до академічної неуспішності.

Що ж лежить в основі мотивації? Що змушує молоду людину вивчати щось, освоїти нові дис-

ципліни, теми, витрачаючи при цьому велику кількість особистого часу?

Мотивація – це сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, які зумовлюють активність індивіда. До таких чинників належать потреби, стимули, життєві ситуації та усвідомлені мотиви, що впливають на поведінку людини та спрямовують її діяльність. Мотиваційна складова будь-якої діяльності виконує кілька важливих функцій: вона стимулює активність людини (спонукаюча функція), задає напрям і формує цілі діяльності (спрямовуюча), а також регулює поведінку, ґрунтуючись на ціннісних орієнтирах та мотивах (регулююча функція).

Стимулом до навчально-освітньої діяльності є бажання утвердити себе як особистість, досягти успіху, здобути визнання з боку суспільства, бути самостійним, компетентним, затребуваним, усвідомлювати практичну значущість знань. Вступивши до університету, молода людина розраховує здобути професійні знання, вищу освіту та диплом кваліфікованого спеціаліста.

В основі навчальної активності лежить цілий комплекс мотивів, які можуть доповнювати один одного, переплітатися, деякі можуть виступати як провідні, а інші – другорядні. Велику роль становленні мотивації надають соціально-психологічні особливості молоді: їх інтереси, ставлення до життя, минулий досвід, міжособистісні стосунки, їх оточення і, звісно, юнацький максималізм.

Існують різні типи мотивації у навчальній діяльності. Навчальна мотивація як усвідомлена форма активності людини формується під впливом зовнішніх чинників – таких як родинне оточення та ширший соціальний контекст – а також внутрішнього ставлення до них. Цей процес відображає індивідуальні життєві орієнтири, прагнення та інтереси, що визначають характер освітньої взаємодії. Усе це впливає на формування мотивації особистості. Б. Ломов наголошував, що не існує діяльності без мотивації чи мети. За його словами, саме мотиви та цілі створюють своєрідний “вектор” діяльності, який визначає її напрям та інтенсивність зусиль, що докладає людина в процесі виконання. Цей вектор відіграє роль системного ядра, яке впорядковує психічні процеси та стани, що виникають у ході діяльності [6].

Педагогами було зазначено, що одним із дієвих підходів до формування мотивації студентів у навчальному процесі є аналіз їхніх пізнавальних і соціальних потреб, а також визначення способів їх реалізації. Запропоновано використовувати концепцію “внутрішнього клієнта”, оскільки викладач фактично працює зі студентом як із клієнтом – досліджує його навчальну мотивацію, прагне її активізувати та трансформувати відповідно до вимог сучасного суспільства.

Найважливішим фактором, що зумовлює успішність професійно-особистісного становлення майбутнього фахівця, є вибір майбутньої професії. Від правильного та продуманого вибору професії залежить доля людини, це дуже складний та відповідальний момент у житті молодої людини. Все починається з мети: ким стати, якого рівня досягти, де отримати необхідні знання та вміння, вибір місця навчання тощо. Цілі завжди мають бути конкретними та реалістичними, наприклад: бути фармацевтом, лікарем-хірургом, режисером телевізійних програм, бути кінооператором. Головними мотивами у виборі майбутньої професії є: мотив самореалізації, мотив кар’єри, поваги, мотив спілкування, мотив стабільності та мотив заробітку. Мотивація робить людину цілеспрямованою.

Велике значення для професійної мотивації до майбутньої професії мають інтереси, схильності та здібності особистості. Людина досягне успіху у тому виді діяльності, яка йому буде цікава. У інтересі проявляються мотиви, такі як жага до знань, розширення кругозору, подолання труднощів. Схильність – це бажання людини займатися конкретним видом діяльності, прагнути як результату, а й отримувати задоволення від нього. Але одного інтересу та схильності до конкретного виду діяльності недостатньо, потрібно ще щоб і виходило. А для цього потрібні певні можливості. Здібності – це швидко набуття особистістю професійних умінь, навичок, що ведуть до успішності виконання будь-якої діяльності.

Отже, провідним мотивом вступу до вузу є інтерес до професії. Наскільки буде високою мотивація оволодіння майбутньою професією, настільки ефективніше здійснюватиметься навчальний процес. Якщо здобувач підійшов до вибору своєї майбутньої професії усвідомлено і вважає її для себе особистісно та суспільно значущою, то продуктивніше буде проходити процес навчання і вищою буде мотивація, стимул до накопичення знань та до самостійної професійної діяльності. Це перший та найважливіший етап мотивації навчальної діяльності студентів.

Здобуття знань, умінь і навичок, що складають основу майбутньої професійної діяльності, є ключовим чинником формування мотивації до навчання серед студентів. Особливо це проявляється у тих, хто захоплюється науковими дослідженнями – їх надихає прагнення до самовдосконалення та високих досягнень. Саме ці мотиви спонукають їх наполегливо працювати, вирішувати складні завдання, самостійно навчатися та долати труднощі задля максимально високих результатів. Коли у студентів спостерігається низька мотивація, викладачам доводиться вдаватися до різноманітних методів активізації навчального процесу. Тому завдання викладача – переконати студентів у значу-

пості свого предмета для майбутньої професійної діяльності. Важливо не лише зацікавити темою, а й продемонструвати шляхи її практичного використання в реальній практиці.

Для студента надзвичайно важливо сприймати викладача як наставника, до якого завжди можна звернутися за підтримкою у процесі навчання, а також обговорити ключові та складні питання. Одним із чинників, що сприяє зростанню навчальної мотивації, є демонстрація поваги до студентів. Помилкові уявлення деяких викладачів, які вважають студентів недостатньо старанними, часто виникають через нерозуміння окремих тем, а не через відсутність бажання навчатися.

Ефективне спілкування між викладачем і студентом має бути щирим і рівноправним, позбавленим формальності, зверхності чи прихованого тиску. Воно повинно ґрунтуватися на щирій зацікавленості викладача у розвитку особистості студента, а також на визнанні його самостійності як індивідуальної одиниці навчального процесу.

Виходячи з досвіду викладацької діяльності, можна відзначити, що студенти-першокурсники мають високий рівень професійних та навчальних мотивів, а ось на 2 та 3 курсах знижується інтенсивність усіх мотиваційних компонентів навчання студентів, на останніх курсах відбувається зростання ступеня усвідомлення та об'єднання різних форм мотивів навчання. До кінця навчання не всі студенти задоволені своїм вибором. Зазначається зниження орієнтації на пізнання навчальної діяльності у житті. Причин цьому може бути кілька: відсутність у студентів навичок самостійної роботи, зростання обсягу та складності матеріалу, дефіцит вільного часу, нерозуміння мети та значення навчання, сумніви щодо можливості працевлаштування за спеціальністю.

В педагогічних працях зазначається, що "сильні" студенти відрізняються один від одного, але не за рівнем інтелекту, а за силою, якістю та типом мотивації. Саме внутрішня мотивація дозволяє сильнішим студентам освоювати професію на найвищому рівні, і вони прагнуть набути повноцінних знань, умінь та навичок. А для слабких студентів важлива більша зовнішня мотивація (спілкування з іншими людьми, отримання схвалення від оточуючих, отримання стипендії), а не професійна.

Отже, першим висновком, що веде до успішної навчальної діяльності, є мотивація до майбутньої професії: це пізнавальні та професійні мотиви, які можуть мати свою трансформацію від курсу до курсу.

Другий важливий момент, що впливає на успішність навчальної діяльності у ЗВО – безпосередньо освітнє середовище навчального закладу, у якому формуються професійні компетенції та професійне становлення молодих людей.

Будучи системотворчим початком, освітнє середовище виконує у ЗВО найрізноманітніші функції: освітню, розвиваючу, діяльну, гуманістичну та ін. Університет має стимулювати активність здобувачів у їх професійному та особистісному розвитку та саморозвитку. Заклад освіти має сприяти розкриттю інтересів та здібностей молоді, стимулювати взаємодію між студентами та викладачами, розвивати співпрацю між студентами, стимулювати активне навчання.

Особливість вищої освіти полягає у застосуванні дидактичних форм і методів навчання, які суттєво відрізняються від шкільних практик. Вони охоплюють подачу навчального матеріалу, систему звітності, контроль знань та інші елементи навчального процесу. На етапі формування освітніх цілей студент має демонструвати високий рівень самостійності, здатність планувати час та ефективно організовувати власну діяльність. Проте не всі здобувачі освіти виявляються готовими до таких змін – адаптація до нових вимог часто потребує часу та відповідної підтримки.

Результативність освітнього процесу значною мірою залежить від рівня мотивації та прагнення студентів до оволодіння професійними компетенціями, необхідними для майбутньої фахової діяльності.

У рамках дослідження було застосовано модифіковану версію методики аналізу навчальної мотивації студентів, розроблену А. Реаном та В. Якуніним [1]. Згідно з вказаною методикою, ефективність мотивації студентів оцінювалася через низку типових спонукань до навчальної діяльності. Серед них – прагнення стати висококваліфікованим фахівцем, отримати диплом, успішно продовжити навчання на старших курсах та досягти високих результатів у складанні іспитів. Також враховувалися бажання зберігати стипендію, поглиблювати знання, бути підготовленим до занять, не запускати навчальні предмети, не відставати від однокурсників і забезпечити фахову успішність у майбутньому.

Крім цього, до мотиваційних чинників входили: дотримання педагогічних вимог, прагнення отримати повагу викладачів, бути зразком для однокурсників, здобути схвалення батьків та оточення, уникнути осуду чи покарань за невдачі в навчанні, а також – отримання інтелектуального задоволення від самого процесу здобуття знань [6]. Аналіз результатів, отриманих за модифікованою методикою вивчення навчальних мотивів, дозволив виокремити основні орієнтири студентів у процесі навчання. Найчастіше вони демонструють прагнення до професійного вдосконалення, здобуття глибоких знань і отримання диплома. Важливим також є бажання досягнути навчальний процес як джерело інтелектуального задоволення та забезпечити висо-

ку фахову готовність до майбутньої професійної діяльності. Значна частина студентів надає важливе значення позитивному визнанню з боку викладачів і колег, що додатково посилює їхню мотивацію та бажання досягати результатів.

Мотивація до навчання є складним і багатовимірним процесом, що може мати різні вектори спрямування. Найбільш цінною та результативною формою мотивації вважається внутрішня, яка виникає із особистих переконань, потреб та прагнень самої людини. На відміну від неї, зовнішня мотивація формується під впливом оточення – батьків, викладачів, соціуму, і хоча вона теж має значення, її ефективність зазвичай є меншою.

В освітньому процесі на формування мотивації до навчання суттєво впливають різні типи мотивів. Зокрема, мотиви досягнення, що включають прагнення до успіху, самореалізації та досягнення поставленої мети, стимулюють студента до активного розвитку. Соціальні мотиви – такі як бажання бути корисним суспільству, відчуття відповідальності та усвідомлення морального обов'язку – посилюють значення навчання як громадянської місії. А мотив спілкування, що проявляється через продуктивну взаємодію та створення позитивного емоційного клімату, забезпечує підтримку, співпрацю та довіру, без яких навчальний процес втрачає ефективність.

На навчальну мотивацію безпосередньо впливають форми організації навчального процесу, специфіка навчального предмета, стиль педагогічної діяльності викладача та інші чинники психологічного та педагогічного характеру.

Однією з важливих пріоритетних умов професійної підготовки майбутніх спеціалістів у ЗВО має бути підготовка студента до самоосвітньої діяльності. Для цього освітній процес повинен орієнтуватися на формування у мобільності, здатності до самостійної роботи та вміння адаптуватися до нових інформаційних та освітніх технологій. Основна місія закладу вищої освіти полягає в забезпеченні оптимальних умов для гармонійного професійного становлення особистості, що водночас слугує фундаментом для майбутньої кар'єри та формування власної ідентичності.

При створенні таких умов завжди відзначається високий рівень мотивації та прояв активності студентів у навчально-дослідній та науково-дослідній діяльності. З метою забезпечення ефективності такого освітнього середовища необхідно використати системний підхід, у якому буде виражена висока потреба у здобутті знань студентами та професійна готовність викладачів до інновацій у викладацькій діяльності.

Суть проблеми мотивації навчальної діяльності полягає не у примушенні студентів діяти за шаблоном, а у пошуку ефективних освітніх технологій,

здатних реалізувати суспільне запитання – підготовку компетентного, мобільного та конкурентоспроможного фахівця, затребуваного на сучасному ринку праці. Незважаючи на загальновизнане значення освіти, у сучасному суспільстві часто виникають дискусії щодо актуальності та доцільності змісту освітніх програм. Все частіше лунають твердження про надлишковість окремих тем, розділів або навіть навчальних дисциплін. Однак такий підхід є надто поверхневим і не враховує комплексну природу професійного становлення.

Рівень мотивації студентів у навчанні значною мірою залежить від способу подання та засвоєння навчального матеріалу. Часто викладання здійснюється через послідовне пояснення окремих явищ, де кожне супроводжується готовим алгоритмом дій. У результаті студент просто запам'ятовує ці алгоритми і механічно їх застосовує. Такий підхід може знижувати інтерес до предмета, адже не стимулює активне мислення, творчий пошук і глибоке розуміння змісту.

Альтернативний підхід до засвоєння навчального матеріалу, що ґрунтується на розкритті фундаментальної сутності явищ, дозволяє студенту самостійно осмислювати та пізнавати окремі аспекти предмета. Така модель навчання набуває для нього творчого змісту, що, своєю чергою, формує стійкий інтерес до предмета. При цьому мотиваційним чинником виступає не лише зміст навчального матеріалу, а й методика його подання – у такому випадку формується мотивація через сам процес навчання.

Незалежно від того, наскільки позитивною є мотивація, вона сама по собі лише відкриває можливість для розвитку студента. Реалізація мотивів залежить від того, як формуються цілі. Спосіб визначення цілей є не лише одним з чинників, але й показником ефективності мотивів. У процесі діяльності мотивація проявляється не стільки через її енергетичні аспекти (як-от інтенсивність чи наполегливість), скільки через рівень інтелектуальної та когнітивної активності. Саме завдяки такій активності людина формує та усвідомлює засоби – тобто свідомі наміри і цілі – які допомагають задовольнити потребу.

У деяких дослідженнях наголошується, що у студентів може формуватися особистісно значимий змістоутворюючий мотив, який розвивається поступово, проходячи певні етапи становлення. Спочатку активізується навчально-пізнавальний мотив, згодом він набуває домінуючого характеру, стає самостійним і лише після цього усвідомлюється. Тобто першим кроком має бути організація і становлення самої навчальної діяльності. Ефективність мотивації, згідно з цими дослідженнями, вище тоді, коли вона орієнтована на способи реалізації діяльності, а не тільки на її результати. Загалом,

результати досліджень навчальної мотивації студентів свідчать про її недостатню стихійну сформованість, а також про можливість поступового цілеспрямованого розвитку, що враховує вікові особливості та акцент на процеси діяльності.

Мотивація визнається одним із ключових чинників ефективного засвоєння знань. Її особливості та рівень впливу змінюються на різних етапах освітнього шляху студента. У процесі навчання – від першого до останнього курсу – трансформується як сама навчально-професійна діяльність, так і мотиваційні механізми, що її супроводжують. На початковому етапі особливу роль відіграє адаптація першокурсників до нових умов, включаючи загальну освітню ситуацію та специфіку навчального процесу.

Правильне усвідомлення сутності мотивації є важливою умовою для успішної діяльності як студента, так і викладача. Останній, застосовуючи сучасні підходи та інноваційні методи викладання, сприяє активізації, розвитку та поглибленню пізнавального інтересу до предмету. Викладач залучає студентів до навчального процесу через використання різноманітних форм і методів активного навчання, зокрема проблемного навчання та інших інтерактивних підходів [2].

Використання форм та методів активного навчання, включаючи проблемне та інші його види, сприяє залученню студентів до освітнього процесу. Водночас важливу роль у формуванні та розвитку пізнавального інтересу відіграють прийоми самостійної роботи. Серед них – опрацювання підручників і довідкових матеріалів, виконання алгоритмічних завдань, проведення експериментів, аналіз незнайомих ситуацій, створення власної інтерпретації нової інформації, а також написання курсових і дипломних робіт.

У ході самостійної роботи студент має оволодіти базовими прийомами її ефективного планування; вміти визначати пізнавальні завдання та обирати шляхи їх вирішення; здійснювати точний і своєчасний контроль за правильністю виконання; коригувати власні дії при потребі; вдосконалювати навички застосування теоретичних знань на практиці; аналізувати результати діяльності, порівнювати їх із попередніми досягненнями та визначати способи усунення виявлених недоліків у подальшій роботі.

Потреба в самостійному навчанні студентів стає дедалі актуальнішою, адже вона напряму впливає на якість засвоєння знань, що є важливими як у межах освітнього процесу, так і в професійній діяльності. Метою дослідження є визначення психологічних чинників, які викладачі застосовують для стимулювання самостійного навчання – з акцентом на індивідуальний підхід і удосконалення оцінювання знань. Для досягнення цієї мети вико-

ристовуються загальнонаукові методи, зокрема аналіз наукової літератури, синтез основних положень, а також індукція й дедукція, що сприяють формуванню нових теоретичних висновків і практичних рекомендацій.

Початок навчання у закладі вищої освіти супроводжується зміною звичних умов для студента, зокрема зменшенням зовнішнього контролю за його діяльністю та трансформацією навчального процесу, коли аудиторні заняття становлять лише частину освітнього часу. У зв'язку з цим студенту необхідно опановувати значну частину матеріалу самостійно. Це стимулює формування внутрішньої мотивації до систематичного поповнення знань та здобуття навичок орієнтування в потоці інформації під час розв'язання нових інтелектуальних завдань. Такі здібності особливо важливі як для навчання у ЗВО, так і для подальшої професійної реалізації. Розвиток цих навичок підтримується активною самостійною роботою, яка включає виконання професійно значущих творчих завдань індивідуально та в команді. Сучасні процеси реформування освіти в Україні акцентують увагу на необхідності розширення обсягу самостійної роботи студентів та підвищення її значущості. У зв'язку з цим пріоритетним завданням стає розвиток відповідних компетентностей, що найефективніше формуються під час позааудиторної самостійної діяльності. Такий підхід сприяє глибшому засвоєнню систематизованих знань та формуванню навичок самонавчання, які є важливими в умовах динамічного освітнього середовища.

У процесі модернізації системи освіти особливу увагу приділяють самостійній роботі студентів. Хоча така робота здійснюється під методичним супроводом викладача, вона реалізується без його прямої участі. Навички самостійного навчання формуються ще змалку і розвиваються протягом усього життя. Під час вступу до закладу вищої освіти студенти вже мають певний досвід організації власної діяльності, здобутий у школі, додаткових навчальних закладах, позашкільній активності чи повсякденному житті. Проте рівень вимог до самостійної роботи на цьому етапі зростає, адже вона має на меті не лише засвоєння знань, а й формування складних загальнокультурних та професійних компетентностей [3].

Наукові джерела свідчать, що поняття самостійної роботи тлумачиться по-різному, залежно від мети та характеру дослідження. Водночас загальновизнано, що вона є базовим інструментом для засвоєння навчального матеріалу в позааудиторний час. Зміст цієї роботи формується відповідно до навчального плану й рекомендацій викладачів. Для її ефективної реалізації необхідно забезпечити студентів навчально-методичними ресурсами – підручниками, посібниками, конспектами, лаборатор-

ним устаткуванням, технічними засобами тощо. У самостійному навчанні важливе місце займає робота з науковими джерелами та періодичними виданнями [1].

Мотивація відіграє ключову роль у забезпеченні активності студентів під час самостійної роботи. Вивчення наукової літератури показує, що науковці трактують мотивацію як складне психічне явище, зміст якого варіюється залежно від цілей дослідження. Найчастіше її розглядають як сукупність внутрішніх факторів, що сприяють активізації та спрямуванню поведінки. У цьому контексті мотивація сприймається як система спонукань, що стимулює діяльність організму та визначає її напрям. Існує також підхід, за яким мотивація розглядається як механізм психологічної регуляції конкретних видів діяльності [7].

Мотивація є ключовою умовою активної самостійної роботи студентів, адже вона стимулює, організовує та надає сенс навчальній діяльності. Проте існує низка психологічних бар'єрів, що перешкоджають її формуванню та знижують ефективність навчання. Серед них:

- *Стереотипність мислення* – студенти виконують завдання без реальної пізнавальної активності, лише під зовнішнім контролем.

- *Надмірні зусилля* – великі обсяги роботи часто не відповідають результатам, що демотивує.

- *Страх бути недооціненим* – відсутність визнання з боку викладача пригнічує бажання працювати.

- *Обрання легкого шляху* – студенти схильні копіювати, уникати складних завдань.

- *Соціальний тиск* – активність може викликати негативну реакцію одногрупників.

- *Брак досвіду самостійної роботи* – особливо у першокурсників, які ще не навчилися організації діяльності.

- *Лінь* – небажання долати труднощі пов'язане з відсутністю мотивації [5].

Формування мотивації до самостійної роботи студентів ЗВО можливе завдяки комплексу методів: створенню спеціальної навчальної літератури, забезпеченню технічними засобами, активізації консультативної ролі викладача, вільній комунікації між учасниками освітнього процесу, трансформації традиційних форм занять і впровадженню сучасних технологій. Значну роль у цьому процесі відіграють викладачі та психологи, які допомагають студентам розкрити творчі здібності та визначити напрям особистісного розвитку [9].

Отже, ефективне формування мотивації до самостійної роботи студентів у закладах вищої освіти потребує системного подолання психологічних бар'єрів, які заважають повному розкриттю особистісного, творчого й професійного потенціалу. Провідну роль у цьому процесі відіграють викладачі і

психолог, які на основі індивідуального підходу та вдосконалення системи оцінювання забезпечують мотиваційний супровід навчальної діяльності, орієнтуючись не лише на результат, а й на процес [9].

До ключових психологічних чинників, що впливають на мотивацію студентів до самостійного навчання, належать усвідомлення практичної значущості освіти, можливість самовираження через творчість, визнання особистої важливості в колективі та використання матеріальних стимулів. Ефективність мотиваційного впливу зростає за умов поступового психолого-педагогічного супроводу, адаптованого до особливостей окремих студентів або груп. Такий підхід сприяє формуванню позитивного ставлення до самостійної роботи та дозволяє студентам реалізувати власний потенціал у науковій, творчій і особистісній сферах [8].

Таким чином, завдання вищого навчального закладу – створити максимально сприятливі, комфортні умови для всебічного професійного розвитку особистості та побудови на цій основі базису для успішної кар'єри та самоідентифікації. При створенні таких умов завжди відзначається високий рівень мотивації та прояв активності студентів у навчально-дослідній та науково-дослідній діяльності. З метою забезпечення ефективності такого освітнього середовища необхідно використати системний підхід, у якому буде виражена висока потреба у здобутті знань у студентів та професійна готовність викладачів до інновацій у викладацькій діяльності. На підвищення мотивації у навчанні з боку педагогів можна зазначити кілька рекомендацій.

1. Викладач має доводити актуальність своєї дисципліни та її практичну цінність для майбутньої професії студента. Основне завдання – мотивувати до результативного навчання, показуючи приклади реального застосування знань, умінь і компетентностей у професійній діяльності. Такий підхід сприяє формуванню стійкого інтересу до навчального предмета.

2. Викладач має володіти сучасними методами викладання, перетворюючи лекції на живі діалоги з інтерактивними завданнями, іграми, кейсами та творчими техніками. Важливо обрати найбільш до речну технологію навчання і забезпечити її ефективність. Це дозволяє студентам зануритися в професійне середовище, стимулює інтерес, ініціативу та креативність у навчальному процесі.

3. У навчальному процесі важливо використовувати активні та інтерактивні методи, що підвищують мотивацію й залучення студентів. Серед них – проєктна робота, кейси, дебати, рольові ігри, дискусії, проблемні семінари тощо. Такі формати сприяють розвитку комунікації, креативності, самостійності та відповідального мислення, фор-

мають здатність адаптуватися до змін і приймати обґрунтовані рішення.

4. Для підвищення мотивації до навчання важливо налагодити довірливу взаємодію між викладачем і студентом. Викладач має виступати наставником, підтримувати ініціативу, заохочувати успіхи та зміцнювати впевненість студента у власних силах. Віра в позитивний результат сприяє формуванню інтересу до предмета та стимулює активну навчальну діяльність.

5. Особистісні якості викладача мають значний вплив на мотивацію студентів до навчання. Важливо, щоб педагог був доброзичливим, врівноваженим, відповідальним і справедливим, дотримувався своїх обіцянок та підтримував відкриту комунікацію. Оптимізм викладача сприяє створенню позитивної атмосфери, знижує напруженість і посилює доброзичливість у групі. Демократичний стиль спілкування та індивідуальний підхід допомагають формувати сприятливий психологічний клімат і підтримувати мотивацію студентів.

Важлива місія педагога – вміти організувати та проконтролювати процес навчання. Авторитет педагога є також одним із важливих факторів, що спонукають учнів до навчальної діяльності. Тому кожен педагог повинен прагнути завоювати авторитет у своїх учнів, але це можливо лише чесною та завзятою працею. Від якості підготовки педагога та його особистісних якостей залежить успіх у освітній діяльності.

Висновки. Таким чином, мотивація є одним із ключових чинників, що позитивно впливають на освітній процес та результати навчання. Усвідомлений вибір професії – основа успішного здобуття знань і стимул для самостійного професійного становлення. Основна мета підвищення мотивації до професійного навчання у закладі вищої освіти – організувати освітній процес так, щоб він сприяв розкриттю внутрішнього потенціалу студента та забезпечував найсприятливіші умови для його професійного зростання. На навчальну мотивацію впливають психологічні особливості молодих людей, а також форми організації освітнього процесу, специфіка навчального предмета, методики та технології, що застосовуються, особисті якості викладача, стиль педагогічної діяльності викладача та інші фактори.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кихтюк О. Роль мотиваційних чинників в організаційній поведінці: теоретико-методологічний аналіз. *Psychological Prospects Journal*. Луцьк, 2019. С. 153–155.
2. Винославська О.В., Бреусенко-Кузнєцов О.А., Зликов В.Л., Апішева А.Ш., Васильєва О.С. Психологія: Навчальний посібник. Київ: Фірма "ІНКОО", 2005. 351 с.
3. Гусак Т.М., Малінко О.Г. Підвищення самостійності студентів під час вивчення іноземних мов. *Педагогіка і психологія*, Київ, 2000. 56 с.

4. Керекеша О.В., Осадчий М.Л. Мотивація до навчальної діяльності студентів у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Збірник наукових праць*, 2021. №11–12 (288–289). С. 126–131.

5. Коваленко Н.П., Пономаренко С.В., Поспелова Г.Д., Шерстюк О.Л. Сучасний підхід до викладання навчальних дисциплін в контексті підвищення якості вищої освіти: матеріали 50-ї наук.-метод. конф. викладачів і аспірантів (Полтава, ПДАА, 26–27 лютого 2019 р.). Полтава, 2019. С. 13–16.

6. Коваленко Н.П. Мотивація студентів як запорука успішного професійного розвитку. Полтавська державна аграрна академія, Полтава. *Науково-практичний журнал "Медицина освіти"*. Ужгород, 2020. С. 43–57.

7. Сільвейстр А.М. Мотивація навчальної діяльності студентів нефізичних спеціальностей педагогічного ВНЗ до вивчення курсу загальної фізики. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 108. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Частина 2. С. 120–124.

8. Томина Н.А., Султанова Т.А. Технологія організації самостійної роботи студентів коледжу, *Молодий учений*, 2018. № 2 (188), С. 148–150.

9. Ярославцева К.В., Смужаниця Д.І. Самостійна робота студента в процесі вивчення іноземної мови. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Педагогіка. Соціальна робота"*, 2014. № 30, С. 196–198.

REFERENCES

1. Kykhtyuk, O. (2019). Rol motyvatsiinykh chynnykiv v orhanizatsiinii povedyntsi: teoretyko-metodolohichnyi analiz [The role of motivational factors in organizational behavior: theoretical and methodological analysis]. *Psychological Prospects Journal*. Lutsk, pp. 153–155. [in Ukrainian].
2. Vynoslavskaya, O.V., Breusencko-Kuznetsov, O.A., Zlyvkov, V.L., Apisheva, A.Sh. & Vasilyeva, O.S. (2005). *Psychology [Psychology]. Textbook*. Kyiv, 351 p. [in Ukrainian].
3. Gusak, T.M. & Malinko, O.G. (2000). Pidvyshchennia samostiinosti studentiv pid chas vyvchennia inozemnykh mov [Increasing students' independence while learning foreign languages]. *Pedagogy and Psychology*, Kyiv, 56 p. [in Ukrainian].
4. Kereksha, O.V. & Osadchy, M.L. (2021). Motyvatsiia do navchalnoi diialnosti studentiv u vyshchomu navchalnomu zakladi [Motivation for the educational activity of students in a higher educational institution]. *Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University. Collection of Scientific Papers* No. 11–12 (288–289). pp. 126–131. [in Ukrainian].
5. Kovalenko, N.P., Ponomarenko, S.V., Pospelova, G.D. & Sherstyuk, O.L. (2019). Suchasnyi pidkhid do vykladannia navchalnykh dystsyplin v konteksti pidvyshchennia yakosti vyshchoi osvity [Modern approach to teaching academic disciplines in the context of improving the quality of higher education]. *Materialy 50-yi nauk.-metod. konf. vykladachiv i aspirantiv (Poltava, PDAA, 26–27 liutoho 2019 r.)*. – Proceedings of the 50th Scientific-Methodological conference of teachers and postgraduates (Poltava, PDAA, February 26–27, 2019). (pp. 13–16). Poltava, 2019. [in Ukrainian].
6. Kovalenko, N.P. (2020). Motyvatsiia studentiv yak zaporuka uspishnoho profesiinoho rozvytku [Student motivation as a key to successful professional development]. *Poltava State Agrarian Academy, Poltava*. pp. 43–57. [in Ukrainian].

SPECIFIC FEATURES OF THE PERSONALITY-ORIENTED PEDAGOGICAL PROCESS IN PRIMARY GRADES

7. Sylveyst, A.M. (2012). Motyvatsiia navchalnoi diialnosti studentiv nefizychnykh spetsialnostei pedahohich-noho VNZ do vyvchennia kursu zahalnoi fizyky [Motivation of educational activity of students of non-physical specialties of pedagogical universities to study the course of general physics. *Scientific notes. Series: Pedagogical sciences*. Issue 108. Kirovograd, Part 2. pp. 120–124. [in Ukrainian].

8. Tomina, N.A. & Sultanova, T.A. (2018). Tekhnolohiia orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv koledzhu [Techno-

logy of organizing independent work of college students]. *Young Scientist*, No. 2 (188), pp. 148–150. [in Ukrainian].

9. Yaroslavtseva, K.V. & Smuzhanytsya, D.I. (2014). [Independent work of a student in the process of learning a foreign language]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Pedagogy. Social Work"*, No. 30, pp. 196–198. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.10.2025

UDC 373.3:37.015.3

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.346033>

Aida Zeynalova Babek, Postgraduate Student,
Azerbaijan State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7179-7842>

SPECIFIC FEATURES OF THE PERSONALITY-ORIENTED PEDAGOGICAL PROCESS IN PRIMARY GRADES

The purpose of the study is to identify and substantiate the specific characteristics of personality-oriented pedagogical processes in primary education and to determine the methodological, psychological, and didactic foundations necessary for their effective realization. The research seeks to reveal how the personality-centered approach contributes to the development of the child as an active subject of the learning process, emphasizing individuality, self-expression, and self-realization within the pedagogical environment.

Methodology. The study employs a combination of theoretical and empirical research methods, including the analysis of pedagogical and psychological literature, comparative evaluation of traditional and personality-oriented teaching systems, and synthesis of practical approaches used in modern Azerbaijani primary schools. The research draws upon the pedagogical principles of differentiation, subjectivity, and individual development to construct a model of effective learner-centered education. Particular attention is paid to factors influencing the efficiency of applied pedagogical technologies, such as teachers' professional preparedness, classroom environment, and students' psychological traits.

Theoretical and Scientific Basis. The study is grounded in the theories of humanistic pedagogy and developmental psychology, integrating the conceptual ideas of educators such as Vygotsky, Rogers, and modern Azerbaijani scholars. It rests on the principle that education should be directed not toward the collective but toward the individual learner, thereby enabling the formation of cognitive, emotional, and moral qualities of personality. The research highlights the interrelation between pedagogical interaction, motivation, and the subjective experience of learners in the classroom.

Scientific Novelty. The novelty of the research lies in defining the structural components of the personality-oriented educational process in Azerbaijani primary schools and in proposing a pedagogical model that ensures the integration of individual development, emotional engagement, and cognitive progress. The study demonstrates that the transition from traditional to personality-centered education transforms the role of the teacher—from an information transmitter to a facilitator of learning and personal growth—while establishing a humanistic and developmental learning environment that nurtures self-actualization and creative potential in young learners.

Keywords: personality-oriented education; primary school; pedagogical process; learner-centered approach; individual development; humanistic pedagogy; educational innovation.

Tabl. 2. Ref. 10.

Зейналова Аїда Бабек кизи, аспірантка
Азербайджанського державного педагогічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7179-7842>

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Метою дослідження є виявлення та обґрунтування специфічних характеристик особистісно орієнтованих педагогічних процесів у початковій освіті, а також визначення методологічних, психологічних і дидактичних засад, необхідних для їх ефективної реалізації. Дослідження спрямоване на з'ясування того, як особистісно орієнтований підхід сприяє розвитку дитини як активного суб'єкта навчального процесу, підкреслюючи індивідуальність, самовираження та самореалізацію в педагогічному середовищі.

Методологія. У дослідженні використано поєднання теоретичних та емпіричних методів, зокрема аналіз педагогічної та психологічної літератури, порівняльну оцінку традиційних і особистісно орієнтованих систем навчання, а також синтез практичних підходів, застосовуваних у сучасних азербайджанських початкових школах.